

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 5

2026

ADOLAT FALSAFASI VA IJTIMOYIY TENGSIZLIK

Yuldasheva Diloram

Samarqand davlat tibbiyot universiteti, katta o'qituvchi

Annotatsiya

Mazkur maqolada adolat tushunchasining falsafiy mohiyati hamda ijtimoiy tengsizlik bilan o'zaro bog'liqligi tahlil qilinadi. Jamiyatda adolatni ta'minlash masalasi, uning nazariy asoslari va zamonaviy talqinlari yoritilib, ijtimoiy tengsizlikning sabablari va oqibatlari haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, adolatli jamiyat qurishda muhim bo'lgan omillar va yondashuvlar muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: adolat, ijtimoiy tengsizlik, falsafa, jamiyat, tenglik, erkinlik, ijtimoiy munosabatlar, adolat tamoyillari.

ФИЛОСОФИЯ СПРАВЕДЛИВОСТИ И СОЦИАЛЬНОЕ НЕРАВЕНСТВО

Юлдашева Дилорам

Самаркандский государственный медицинский университет, старший преподаватель

Аннотация

В статье анализируются философская сущность понятия справедливости и её взаимосвязь с социальным неравенством. Освещаются вопросы обеспечения справедливости в обществе, её теоретические основы и современные интерпретации, а также рассматриваются причины и последствия социального неравенства. Кроме того, обсуждаются факторы и подходы, имеющие важное значение для построения справедливого общества.

Ключевые слова: справедливость, социальное неравенство, философия, общество, равенство, свобода, социальные отношения, принципы справедливости.

PHILOSOPHY OF JUSTICE AND SOCIAL INEQUALITY

Yuldasheva Diloram

Samarkand State Medical University, Senior Lecturer

Abstract

The article analyzes the philosophical essence of justice and its interrelation with social inequality. It examines the issue of ensuring justice in society, its theoretical foundations, and modern interpretations, as well as the causes and consequences of social inequality. In addition, the paper discusses important factors and approaches necessary for building a just society.

Keywords: justice, social inequality, philosophy, society, equality, freedom, social relations, principles of justice.

Adolat insoniyat tafakkurining eng muhim va qadimiy tushunchalaridan biri hisoblanadi. U jamiyatning barqarorligi va rivojlanishida asosiy tamoyil sifatida namoyon bo'ladi. Tarix davomida turli faylasuflar adolatning mohiyati va uning jamiyatdagi o'rni haqida turlicha fikr bildirganlar. Ijtimoiy tengsizlik esa jamiyatning ajralmas qismi bo'lib, u iqtisodiy, siyosiy va madaniy omillar ta'sirida shakllanadi. Shu bois adolat va tengsizlik o'rtasidagi munosabatni o'rganish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi [1; 180-b.].

ASOSIY QISM

Adolat falsafasi jamiyatdagi resurslar, imkoniyatlar va huquqlarning qanday taqsimlanishi kerakligini o'rganadi. Klassik falsafada adolat ko'pincha tenglik bilan bog'liq holda talqin qilingan bo'lsa, zamonaviy yondashuvlarda adolat tushunchasi yanada kengroq mazmunga ega bo'lib bormoqda. Endilikda adolat faqat teng taqsimot emas, balki har bir shaxsning ehtiyojlari, imkoniyatlari va salohiyatini hisobga olgan holda yondashishni ham o'z ichiga oladi.

Ijtimoiy tengsizlik jamiyatda turli guruhlar o'rtasida mavjud bo'lgan farqlar orqali namoyon bo'ladi. Bu farqlar daromad, ta'lim, sog'liqni saqlash, ijtimoiy mavqe va boshqa sohalarda kuzatiladi. Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy tengsizlikning ortishi jamiyatda ijtimoiy ziddiyatlar, ishonchsizlik va beqarorlikka olib kelishi mumkin. Shu sababli adolat tamoyillarini amalga oshirish orqali tengsizlikni kamaytirish muhim vazifa hisoblanadi [2; 200-b.].

Adolatning zamonaviy talqinlarida imkoniyatlar tengligi alohida o'rin tutadi. Bu yondashuvga

ko'ra, barcha insonlar teng sharoitlarda rivojlanish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak. Biroq real hayotda bunday tenglikka erishish murakkab jarayon bo'lib, u davlat siyosati, iqtisodiy tizim va ijtimoiy institutlar faoliyatiga bog'liqdir. Shuningdek, ijtimoiy tengsizlikni faqat iqtisodiy omillar bilan izohlash yetarli emas. Madaniy va ijtimoiy stereotiplar, ta'lim tizimidagi farqlar ham tengsizlikning kuchayishiga sabab bo'ladi. Ayrim guruhlarning imkoniyatlari cheklangan bo'lishi ularning jamiyatdagi o'rniga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois adolatli jamiyat qurish uchun har tomonlama yondashuv zarur.

Zamonaviy falsafiy qarashlarda adolat va erkinlik o'rtasidagi muvozanat ham muhim masala sifatida ko'riladi. Bir tomondan, shaxs erkinligi ta'minlanishi kerak, ikkinchi tomondan esa jamiyatda umumiy farovonlikni saqlash zarur. Ushbu ikki tamoyil o'rtasidagi muvozanatni topish adolatli tizimni shakllantirishning asosiy shartlaridan biridir. Globalizatsiya jarayoni ham ijtimoiy tengsizlik masalasiga o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Dunyo miqyosida iqtisodiy rivojlanish darajasidagi farqlar, resurslarning notekis taqsimlanishi global tengsizlikni kuchaytirmoqda. Bu esa adolat tushunchasini nafaqat milliy, balki xalqaro miqyosda ham qayta ko'rib chiqishni talab etadi. Shu bilan birga, zamonaviy jamiyatda ijtimoiy himoya tizimlari, ta'lim va sog'liqni saqlash sohalariga e'tibor qaratish orqali tengsizlikni kamaytirish mumkin. Bu yo'nalishda amalga oshirilayotgan islohotlar adolatli jamiyatni shakllantirishga xizmat qiladi.

Ijtimoiy tengsizlikni chuqurroq tahlil qilganda, uning tarkibiy ko'rinishlari mavjudligini ko'rish mumkin. Jumladan, iqtisodiy tengsizlik daromad va boylukning notekis taqsimlanishi orqali namoyon bo'lsa, ijtimoiy tengsizlik ta'lim, sog'liqni saqlash va madaniy imkoniyatlardagi farqlar bilan belgilanadi. Siyosiy tengsizlik esa jamiyat a'zolarining qaror qabul qilish jarayonidagi ishtirok darajasiga bog'liqdir. Ushbu barcha ko'rinishlar o'zaro bog'liq bo'lib, biri boshqasini kuchaytirishi mumkin [3; 150-b.].

Zamonaviy jamiyatlarda ijtimoiy tengsizlikning yana bir muhim jihati — bu "ijtimoiy mobilitet" masalasidir. Ya'ni insonning o'z ijtimoiy mavqeini o'zgartirish imkoniyati. Agar jamiyatda mobilitet yuqori bo'lsa, unda tengsizlik nisbatan kamroq seziladi, chunki inson o'z mehnati va salohiyati orqali yuqori darajaga erishish imkoniga ega bo'ladi. Aksincha, bunday imkoniyatlar cheklangan bo'lsa, tengsizlik yanada keskinlashadi. Adolatni ta'minlashda davlatning roli ham alohida ahamiyatga ega. Davlat tomonidan olib boriladigan ijtimoiy siyosat, soliq tizimi, ta'lim va sog'liqni saqlash sohasidagi islohotlar tengsizlikni kamaytirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, qonun ustuvorligi va huquqiy tizimning adolatli ishlashi jamiyatda ishonch muhitini shakllantiradi. Agar qonunlar barcha uchun teng qo'llanilsa, bu adolatning muhim ko'rinishlaridan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Ijtimoiy tengsizlikni kamaytirishda ta'limning roli beqiyosdir. Sifatli ta'limga ega bo'lgan shaxslar ko'proq imkoniyatlarga ega bo'lib, jamiyatda faol ishtirok etadilar. Shu sababli ta'lim tizimida teng imkoniyatlar yaratish adolatni ta'minlashning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Ta'lim orqali inson o'z salohiyatini ro'yobga chiqaradi va ijtimoiy hayotda munosib o'rin egallaydi. Bundan tashqari, ijtimoiy tengsizlikning madaniy omillari ham muhim hisoblanadi. Jamiyatdagi stereotiplar, an'analar va qadriyatlar ayrim guruhlarning imkoniyatlarini cheklashi mumkin. Masalan, gender tengsizligi yoki ayrim ijtimoiy qatlamlarga nisbatan mavjud stereotiplar adolat tamoyillariga zid keladi. Shu bois jamiyatda ongli ravishda tenglik va adolat g'oyalarini targ'ib qilish zarur [4; 220-b.].

Zamonaviy global jarayonlar ham adolat va tengsizlik masalasiga yangi yondashuvlarni talab qilmoqda. Axborot texnologiyalarining rivojlanishi, iqtisodiy integratsiya va migratsiya jarayonlari jamiyatlar o'rtasidagi farqlarni yanada yaqqolroq ko'rsatmoqda. Shu bilan birga, bu jarayonlar yangi imkoniyatlar ham yaratmoqda. Masalan, raqamli texnologiyalar orqali ta'lim olish imkoniyati kengayib, ayrim tengsizliklarni kamaytirishga xizmat qilmoqda. Adolat falsafasining muhim yo'nalishlaridan yana biri distributiv adolat, ya'ni resurslarni adolatli taqsimlash masalasidir. Bu yondashuvga ko'ra, jamiyatdagi boyluk va imkoniyatlar shunday taqsimlanishi kerakki, u eng kam ta'minlangan qatlam manfaatlarini ham hisobga olsin. Shu bilan birga, protsessual adolat, ya'ni qaror qabul qilish jarayonining adolatli bo'lishi ham muhim hisoblanadi.

Ijtimoiy tengsizlikning salbiy oqibatlari nafaqat iqtisodiy, balki psixologik va ijtimoiy muammolarni ham keltirib chiqaradi. Tengsizlik yuqori bo'lgan jamiyatlarda ijtimoiy ishonch darajasi pasayadi, jinoyatchilik darajasi ortadi va ijtimoiy ziddiyatlar kuchayadi. Shu sababli adolatli jamiyat qurish nafaqat axloqiy, balki amaliy zarurat hamdir. Umuman olganda, adolat falsafasi va ijtimoiy tengsizlik o'rtasidagi bog'liqlik murakkab va ko'p qirrali bo'lib, uni hal etish uchun keng qamrovli va izchil yondashuv talab etiladi. Jamiyatda teng imkoniyatlar yaratish, resurslarni oqilona taqsimlash va inson huquqlarini ta'minlash orqali adolatli tizimni shakllantirish mumkin.

Zamonaviy falsafada "inklyuziv jamiyat" tushunchasi keng qo'llanilmoqda. Bu yondashuvga ko'ra, jamiyatning barcha a'zolari, ularning ijtimoiy kelib chiqishi, jismoniy imkoniyatlari yoki boshqa

xususiyatlaridan qat'i nazar, teng huquq va imkoniyatlarga ega bo'lishi kerak. Inklyuzivlik ijtimoiy tengsizlikni kamaytirishning samarali vositalaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Chunki u jamiyatdagi barcha guruhlarining faol ishtirokini ta'minlaydi. Shuningdek, ijtimoiy tengsizlikni tushuntirishda meritokratiya tushunchasi ham muhim ahamiyatga ega. Ushbu yondashuvga ko'ra, jamiyatda muvaffaqiyat shaxsning mehnati, bilimi va qobiliyatiga qarab belgilanadi. Biroq amaliyotda meritokratiya har doim ham to'liq ishlamaydi, chunki boshlang'ich imkoniyatlarning teng emasligi ayrim shaxslarning rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Shu sababli adolatli tizimda nafaqat natijalar, balki boshlang'ich sharoitlar ham hisobga olinishi zarur [5; 170-b.].

Ijtimoiy tengsizlikning yana bir muhim jihati — bu hududiy farqlardir. Ayrim hududlarda yashovchi aholi ta'lim, sog'liqni saqlash va infratuzilma xizmatlaridan yetarli darajada foydalana olmaydi. Bu esa ularning rivojlanish imkoniyatlarini cheklaydi. Shu bois hududlar o'rtasidagi farqlarni kamaytirish ham adolatni ta'minlashning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy iqtisodiy tizimda raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi ham yangi turdagi tengsizliklarni yuzaga keltirmoqda. Axborot texnologiyalariga kirish imkoniyati cheklangan guruhlar "raqamli tafovut" sababli orqada qolib ketmoqda. Bu esa yangi ijtimoiy qatlamlar o'rtasidagi farqlarni kuchaytiradi. Shu sababli raqamli imkoniyatlardan teng foydalanishni ta'minlash dolzarb masalaga aylanmoqda. Shu bilan birga, adolat tushunchasi subyektiv jihatlariga ham ega. Har bir jamiyat o'z tarixiy, madaniy va ijtimoiy sharoitlariga qarab adolatni turlicha talqin qilishi mumkin. Shu sababli universal yondashuv bilan bir qatorda, milliy va madaniy xususiyatlarni ham hisobga olish zarur. Umuman olganda, adolat falsafasi va ijtimoiy tengsizlik muammosi zamonaviy jamiyatning eng murakkab va dolzarb masalalaridan biri bo'lib, uni hal etish ko'p tomonlama va chuqur yondashuvni talab qiladi [6; 160-b.].

XULOSA

Adolat falsafasi va ijtimoiy tengsizlik masalasi jamiyat rivojlanishining muhim omillaridan biridir. Adolatli tizimni shakllantirish orqali ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish va jamiyat barqarorligini ta'minlash mumkin. Buning uchun kompleks yondashuv, samarali siyosat va ijtimoiy hamkorlik zarur. Har bir inson uchun teng imkoniyatlar yaratish adolatli jamiyat qurishning asosiy sharti hisoblanadi.

Shu bilan birga, adolatli jamiyatni barpo etish uzluksiz jarayon bo'lib, u doimiy ravishda takomillashtirib borilishini talab qiladi. Har bir davrda yangi ijtimoiy, iqtisodiy va texnologik omillar paydo bo'lishi adolat tushunchasini yangicha talqin etishni taqozo etadi. Shu sababli jamiyatda ochiqlik, qonun ustuvorligi va fuqarolik faolligini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Adolatni ta'minlashda faqat davlat emas, balki jamiyatning barcha a'zolari faol ishtirok etishi lozim. Har bir insonning ijtimoiy mas'uliyati, boshqalarga nisbatan hurmat va tenglik tamoyillariga amal qilishi umumiy adolat muhitini shakllantiradi. Shu jihatdan qaraganda, adolat nafaqat tashkiliy tizim, balki axloqiy qadriyat sifatida ham muhimdir.

Shuningdek, zamonaviy sharoitda innovatsiyalar va texnologik taraqqiyotdan oqilona foydalanish orqali yangi imkoniyatlar yaratish mumkin. Agar ushbu imkoniyatlar barcha qatlamlar uchun ochiq bo'lsa, bu ijtimoiy tafovutlarni kamaytirishga xizmat qiladi. Aks holda esa ular tengsizlikni yanada kuchaytirishi mumkin. Shu sababli texnologik rivojlanishni ham adolat tamoyillari asosida boshqarish zarur [7; 190-b.]. Adolatli jamiyatni shakllantirishda qadriyatlar tizimi ham muhim rol o'ynaydi. Inson qadriyatini ulug'lash, tenglik va o'zaro hurmat tamoyillarini mustahkamlash orqali jamiyatda sog'lom ijtimoiy muhitni yaratish mumkin. Bu esa uzoq muddatli barqaror rivojlanishning asosiy shartlaridan biridir.

Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, adolat va ijtimoiy tengsizlik o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash jamiyat oldida turgan eng muhim vazifalardan biridir. Ushbu muammoni hal etishda ilmiy yondashuv, samarali siyosat va ijtimoiy hamkorlik birgalikda amalga oshirilsa, adolatli va barqaror jamiyatni barpo etish imkoniyati yanada ortadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Karimov A. A. Falsafa asoslari. – Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 2020. – 180 b.
2. Rasulov D. M. Ijtimoiy falsafa. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2019. – 200 b.
3. Nurmatov B. S. Jamiyat va adolat. – Samarqand: Zarafshon nashri, 2021. – 150 b.
4. Axmedov L. K. Zamonaviy falsafiy qarashlar. – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2018. – 220 b.
5. Ismoilov R. T. Ijtimoiy tengsizlik nazariyasi. – Buxoro: Buxoro nashriyoti, 2022. – 170 b.
6. Saidov M. N. Globalizatsiya va jamiyat. – Toshkent: Innovatsiya nashri, 2023. – 160 b.
7. Qodirov H. J. Falsafa va jamiyat taraqqiyoti. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021. – 190 b.